

УДК 347.457

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Олександр ПОНОМАРЕНКО,
аспірант
Інституту законодавства Верховної Ради України

SUMMARY

This article deals with specifics of legal regulation of relations of consumer credit in foreign countries, international European regulations in this sphere and prospects of implementation of certain provisions of EU legislation to legislation of Ukraine with regard to consumer credit. The basic problems of legal regulation of relations of consumer credit and expediency of using positive experience of foreign countries in improvement of national legislation in this area are being examined. Article also is focused on known stages of regulation of consumer credit in developed countries and timeline of such systems development. Particular attention was paid to experience of legal regulation of consumer credit in USA.

Key words: consumer credit, consumer credit legal relations, credit relations, foreign experience.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується специфіка правового регулювання відносин споживчого кредитування у зарубіжних країнах, міжнародні європейські регуляторні акти у відповідній сфері та перспективи імплементації окремих норм законодавства ЄС щодо споживчого кредитування до законодавства України. Розкриваються основні проблеми правового регулювання відносин споживчого кредитування та обґрунтовується доцільність використання позитивного досвіду зарубіжних країн при удосконаленні національного законодавства у відповідній сфері. Досліджуються етапи становлення систем правового регулювання споживчого кредиту у розвинених країнах та закономірності історичного розвитку таких систем. Особлива увага приділяється досвіду правового регулювання споживчого кредитування у США.

Ключові слова: споживчий кредит, правовідносини споживчого кредитування, кредитні відносини, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. У сучасних несприятливих економічних умовах, у яких опинилася Україна, особливого значення набуває не лише пошук шляхів виходу з економічної кризи на макrorівні, але й тактичні короткострокові економічні реформи, спрямовані на підтримку населення. У цьому контексті слід зазначити, що відповідні реформи, які закладаються у соціальній сфері, є лише тимчасовими та не завжди достатньо ефективними заходами.

Актуальність теми. Водночас, потенціал реформування чинного законодавства у сфері правового регулювання кредитних відносин нерідко недооцінюють, хоча на сьогодні не є проблемою запозичення кращих світових практик у зазначеній сфері, а імплементація окремих норм у згаданій сфері прямо походить із зовнішніх зобов'язань України за Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого.

Метою цієї статті є дослідження історичних та актуальних підходів розвинених зарубіжних країн до правового регулювання відносин споживчого кредитування та виявлення окремих компонентів позитивного зарубіжного досвіду у окресленій сфері задля подальшої імплементації вдалих нормативних конструкцій до законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на той факт, що потенціал ринкових реформ за часи незалежності України не було реалізовано у повній мірі, вважаємо за доцільне зазначити, що перші спроби правової регламентації сучасного формату відносин у сфері споживчого кредитування відбувалися задовго до появи нашої держави на політичній мапі світу.

Так, правовідносини у сфері споживчого кредитування у їх сучасному розумінні з'явилися ще у другій половині ХХ століття. Основним осередком стрімкого розвитку такого виду кредитування стали Сполучені Штати Амери-

ки. Проте більшість науковців, які тією чи іншою мірою досліджували проблематику споживчого кредитування (як з позицій економічної науки, так і з позицій юридичної) погоджуються з тим, що такі правовідносини є результатом еволюційного розвитку широкого спектру подібних, але менш розвинених форм кредитних відносин. Водночас представники зарубіжної наукової спільноти, а саме – Р. Гуд, Т. Даркін, Г. Еліхаузен, М. Статен, Т. Зівіцкі, О. Бар-Гілл, не мають єдиної позиції щодо конкретного історичного періоду та місцевості, де подібні відносини виникли вперше. Тут необхідно відмітити, що серед представників сучасної юридичної науки найбільш поширеною вважається гіпотеза про приблизно одночасний розвиток правовідносин, подібних до споживчого кредитування у Великобританії, Німеччині та США, що мав місце наприкінці ХІХ – початку ХХ століття [1, с. 57].

Така позиція пояснюється, насамперед, першими спробами регламентувати такі відносини за допомогою правових норм, що мали місце саме у цей період у зазначених країнах. Звісно, оперуючи сучасними даними та з огляду на тривалу історію кредитних відносин, важко однозначно стверджувати, що спроби правового регулювання споживчого кредиту, які відбувалися саме у цей період, були першими, але слід погодитися із зарубіжними науковцями у тому, що на сьогодні віднайти письмові згадки про відповідні джерела не важко.

Зазвичай факт виникнення таких правовідносин, як і їх стрімкий розвиток, саме у таких конкретних історичних умовах аргументують двома основними чинниками [2, с. 6]:

по-перше, саме цей історичний період характеризується стрімким розвитком машинобудівної індустрії та технологій в цілому. Окремо слід згадати про нові технології масового виробництва речей-об'єктів споживчих кредитів (конвеєрне виробництво);

по-друге, на початку ХХ століття відбулося переосмислення основних методів управління економіками держав.

Так, саме у цей період представники наукової спільноти (як Старого, так і Нового світу) дедалі частіше виступали проти загальноприйнятої на той час основної економічної доктрини «Laissez-faire» (невтручання в економічні процеси на рівні держави) [3, с. 240–243], що, своєю чергою, мало наслідком формування сприятливого середовища для виникнення інституцій–регуляторів економічних процесів.

Таким чином, на початку ХХ століття в США та у розвинених державах західної Європи вперше виникла гостра потреба у правовому регулюванні нового фактору кредитно-товарних відносин [4, с. 5]. Водночас у Великобританії, Німеччині та США склалися різні концепції правового регулювання таких відносин, що, насамперед, було обумовлено реальними відмінностями найбільш поширених алгоритмів кредитування, що діяли на той час у різних частинах світу.

Досліджуючи зарубіжний досвід у сфері правового регулювання споживчого кредиту, слід зважати на те, що суспільні відносини, аналогічні споживчому кредитуванню, були покликані вирішити дві основні проблеми:

- проблему масового виробництва споживчих товарів при недостатніх показниках попиту (проблема виробника);
- проблему швидкого залучення значних обсягів коштів, необхідних для придбання дорогих товарів (проблема кінцевого споживача).

З огляду на різні підходи до вирішення цих двох проблем сформувалися різні концепції правового регулювання споживчого кредитування. Так, у Великобританії, Німеччині та США було утворено спеціальні фінансові установи, що виступали у якості безпосередніх суб'єктів правовідносин у сфері споживчого кредитування. У Великобританії такі установи купували товари у виробника та надавали це майно споживачу в оренду з правом викупу за договорами, подібними до сучасних лізингових угод. У США договори купівлі-продажу укладалися безпосередньо між виробником та кінцевим споживачем, а кредитні установи уклали додатковий договір про порядки розрахунків з обома контрагентами. У Німеччині загальноприйнятою була практика повної сплати фінансовою установою вартості товару виробникові з передаванням права власності кінцевому споживачеві, який зобов'язувався сплатити погоджену суму установі, при чому переданий товар виступав у якості заставного майна [4, с. 6]. Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що дослідження сучасних механізмів правового регулювання відносин споживчого кредитування у зазначених вище державах становить особливу наукову цінність з огляду на перспективи застосування випробуваного часом досвіду в Україні. Більш того, Німеччина та Великобританія є одними з найбільш розвинутих держав ЄС, а правове регулювання кредитних відносин (включаючи й споживчий кредит) у цих країнах має спільні риси, обумовлені вимогами наднаціональних норм ЄС.

Важливу роль у правовому регулюванні споживчого кредитування у Німеччині та Великобританії (так само, як і в інших державах-членах ЄС) відіграє комплекс наднаціональних правових норм ЄС, закріплений у Директиві 2008/48/ЄС [5]. Цей документ було розроблено з метою пришвидшення темпів розвитку трансграничного ринку споживчого кредитування в межах ЄС при одночасному зміцненні захисту споживача в даному секторі. Хоча проекти подібних ініціатив у експертному середовищі обговорювалися і раніше, прийняття цього документу відбулося саме у 2008 році, що, своєю чергою, було обумовлено прогнозами руйнівних для світової економіки наслідків глобальної економічної кризи. Слід зазначити, що своєчасне прийняття цієї директиви (що може розглядатися як частина пакету антикризових заходів ЄС) певною

мірою зменшило негативний вплив глобальної економічної кризи на ринок споживчого кредитування у країнах Європи. Отже, директива 2008/48/ЄС створила рамкову наднаціональну систему правових норм, імплементація яких на рівні держав-членів дозволила забезпечити сприятливе правове середовище для споживчого кредитування у всіх країнах ЄС [6, с. 69–71] та удосконалити механізми правового регулювання у цій сфері, встановлені в рамках директив 2006/48/ЄС [5], 87/102/ЄЕС [7].

Більш того, саме цей документ містить рамкові положення про обмін інформацією; дії, що передують укладенню кредитних договорів; доступ до баз даних; інформацію та права, що мають бути закріплені у кредитному договорі (за різними видами таких договорів); річні процентні ставки за кредитами та вимоги до кредиторів і посередників [5].

На сьогодні, основним викликом для українських законотворців є реалізація євроінтеграційних прагнень України, а першим та найважливішим завданням у цьому контексті слід вважати забезпечення сприятливого правового середовища для реалізації реформ, потреба у яких випливає з самого тексту Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого (далі – Угода про асоціацію), та додатків до цього документа. Слід зазначити, що в тексті Угоди про асоціацію наявні положення, що безпосередньо стосуються сфери споживчого кредитування, а саме – окремі частини статей 125, 126 та 383 [8]. Зокрема в рамках статей 125 та 126 зазначається, що послуги у сфері споживчого кредиту належать до групи фінансових послуг, особливий механізм правового регулювання яких встановлюється у тому числі й положеннями Угоди про асоціацію.

Стаття 383 Угоди про асоціацію містить таке формулювання:

«Визнаючи важливість ефективної системи правил та практики їхньої реалізації у сфері фінансових послуг для становлення повноцінної ринкової економіки та з метою сприяння торговельному обміну між Сторонами, Сторони домовилися співробітничати у сфері фінансових послуг відповідно до таких цілей:

- а) підтримки процесу адаптації регулювання фінансових послуг до потреб відкритої ринкової економіки;
- б) забезпечення ефективного та належного захисту інвесторів та інших споживачів фінансових послуг;
- в) сприяння стабільності та цілісності світової фінансової системи;
- г) підтримки співробітництва між різними учасниками фінансової системи, зокрема регуляторні та наглядові органи;
- д) забезпечення незалежного та ефективного нагляду».

Виходячи із зазначених положень, можна зробити висновок, що адаптація правового регулювання споживчого кредитування, як одного з видів фінансових послуг, до потреб відкритої ринкової економіки українською стороною може вважатися однією з цілей укладення цієї міжнародної угоди. Більш того, така адаптація сприятиме розвитку чинних механізмів правового регулювання відносин у сфері споживчого кредиту.

Окрім цього, підрозділ 6 розділу 4 Угоди містить цілісний механізм правового регулювання фінансових послуг, який стосується у тому числі й споживчого кредиту. Окрім прямих вимог до законодавства України, що містяться в Угоді про асоціацію, тут містяться також загальні положення про необхідність узгодження українського законодавства з наднаціональними нормами ЄС. Отже, застосування положень Угоди має відбуватися

з урахуванням директив та регламентів ЄС у відповідних сферах. Виходить, що окрім безпосередньо Угоди, додатків до неї, при реалізації законодавчих ініціатив, спрямованих на удосконалення правового регулювання споживчого кредитування в Україні, необхідно враховувати положення директив та регламентів ЄС у цій сфері, у тому числі й директив 2006/48/ЄС, 87/102/ЄЕС та 2008/48/ЄС [9, с. 83].

Отже, враховуючи значення зазначених документів, можна із впевненістю стверджувати, що повне виконання міжнародних зобов'язань України, закріплених в Угоді про асоціацію, у поєднанні з проведенням цільових реформ, спрямованих на імплементацію положень директив 2006/48/ЄС, 87/102/ЄЕС та особливо – 2008/48/ЄС до чинного законодавства України, дозволить не лише підвищити якість правового регулювання у відповідній сфері, а й інтегрувати потенційних суб'єктів споживчого кредитування до перспективного європейського ринку споживчих кредитів.

Не зважаючи на численні спільні риси правового регулювання споживчого кредитування в державах-членах ЄС та інших розвинених державах з дієвими нормативно-регламентованими механізмами ринкової економіки, існують й певні розбіжності, обумовлені особливостями національних правових систем.

Федеративна Республіка Німеччина.

Серед основних рис німецької нормативно-правової бази у сфері споживчого кредитування слід, насамперед, зазначити про орієнтованість чинних федеральних законів на саморегульовні можливості ринку. Основною вимогою до учасників відносин у сфері споживчого кредитування у Німеччині вважають відкритість (транспарентність) угод. Тут йдеться про чіткість формулювань у положеннях угоди та відсутність прихованих витрат споживача.

Федеральний закон про банківську діяльність [10] не встановлює ліміти процентних ставок за кредитами (у тому числі й споживчими). Хоча такі ліміти і не визначаються законодавством [11], правозастосовча практика свідчить про наявність «плаваючого ліміту», що може визначатися судом. Зазвичай використовується загальне правило про те, що процентна ставка за кредитом не може перевищувати двократний розмір середньої ставки у поточному році. Наприклад, у 2006 році ліміт становив 21,1%, що було обумовлено загальним високим рівнем середньої процентної ставки (до речі – найвищий показник за останні роки). Флуктуація такого ліміту є незначною, а практичне значення самої процентної ставки для всіх суб'єктів відносин споживчого кредитування є сумнівним, оскільки поточне значення впливає більше на прогнозованість економічних показників угоди, ніж на саму угоду, як юридичну конструкцію. Водночас встановлення процентних ставок, що значно перевищують двократний розмір середньої ставки, може бути визнано судом такими, що підлягають оскарженню згідно з положенням Цивільного кодексу Німеччини.

У Німеччині сформувався багатий досвід саморегулювання фінансових послуг, у тому числі йдеться й про споживчий кредит. На федеральному рівні діє доктрина мінімального нормативного впливу на ринок фінансових послуг. Законодавці покладаються на саморегульовні можливості ринку, а роль формально закріплених правових норм, фактично, відіграють акти, що приймаються торговельними асоціаціями. Звісно, такий підхід формує сприятливе середовище не тільки для розвитку ринку споживчого кредитування, а й для всіх фінансових послуг у цілому.

Серед джерел такого типу слід особливо відмітити «Загальні умови ведення бізнесу» («Allgemeine Geschäftsbedingungen») [12], що, не маючи загальнообов'язкового характеру і вищої юридичної

сили федерального закону, тем не менше, широко використовується при проектуванні угод. У контексті правовідносин споживчого кредитування Загальні умови ведення бізнесу містять комплекс рекомендацій, що визначають бажаний алгоритм розподілу прав та обов'язків між суб'єктами таких правовідносин. Слід зазначити, що положення цього документа повністю узгоджені з чинним федеральним законодавством ФРН та окремих земель, а у разі внесення змін до чинних законів (як на федеральному рівні, так і на рівні суб'єктів) положення Allgemeine Geschäftsbedingungen невідкладно коригуються. Цей документ слід вважати основними рекомендаціями професійних асоціацій стосовно відносин боржника та кредитора.

З метою мінімізації комерційних ризиків фінансових установ, що надають кредитні послуги, включаючи й споживчі кредити, у Німеччині було сформовано універсальну національну довідкову базу даних кредитних історій боржників. Ця база даних покликана забезпечити режим «відповідального кредитування» для всіх фінансових та кредитних установ, що майже унеможливило ризик кредитного шахрайства. Характерною рисою цієї довідкової бази є винятково широкий спектр відомостей про кредитну історію контрагентів, що вносяться до бази. Так, окрім інформації про всі надані кредити та статус їх погашення, вноситься також інформація про використання особою поточного рахунку, зобов'язання за непогашеними векселями, іншими цінними паперами, а також про всі інші договірні зобов'язання, у яких особа виступає боржником.

Інституційною структурою, що забезпечує функціонування такої бази даних про кредитну історію, є SCHUFA (Schutzgemeinschaft für Allgemeine Kreditsicherung) [13]. Ця організація збирає дані про всі кредитні історії, що надаються зі згоди фінансових установ (звісно, фінансові установи розповсюджують такі дані виключно зі згоди споживачів кредитних продуктів, яка надається при підписанні кредитного договору). Звичайно ж, особливу увагу SCHUFA приділяє саме так звані «проблемні» кредитам та ненадійним боржникам (включаючи й юридичних осіб). Слід зазначити, що надання інформації до SCHUFA не є юридично закріпленим обов'язком фінансових установ у відповідності із федеральними законами (надання кредитів «проблемним» боржникам також не заборонено), однак ця установа створила єдину інформаційну мережу, до якої залучено абсолютну більшість великих банків та інших фінансових установ. Отже, всеохоплюючий характер діяльності цієї організації може вважатися одним з основних чинників, що забезпечують стрімкий розвиток ринку споживчого кредитування шляхом істотного зниження ризиків фінансових установ.

У Німеччині діє також розвинута мережа організацій із захисту прав споживачів. Доволі часто саме ці організації виступають позивачами у судових справах, пов'язаних із споживчим кредитуванням. Більш того, саме ці організації беруть активну участь у вирішенні найскладніших справ, виступаючи у ролі медіаторів та надаючи послуги з альтернативного вирішення спорів. Таким чином, можна вважати, що організації із захисту прав споживачів фактично пропонують певні стандартні механізми, що використовуються при вирішенні спорів та у правозастосовчій сфері.

Поряд із вагомих внеском організацій із захисту прав споживачів у формування сприятливого середовища для розвитку споживчого кредитування значну роль відіграє й сутто німецька новація – «надання послуг омбудсмена банківськими асоціаціями» [14]. Яскравим прикладом такої діяльності є робота Федерального союзу комерційних і приватних банків (Bundesverband Deutscher Banken) та регіональних (земельних) асоціацій ощадних банків.

Отже, розглядаючи особливості правового регулювання споживчого кредитування у Німеччині, можна зробити висновки, що наявний комплекс правових норм регламентує лише основні параметри відповідних суспільних відносин на федеральному рівні, а ефективність нормативного регулювання досягається завдяки вдалому та гармонійному поєднанню федеральних законів (насамперед, «Про банківську діяльність» та Цивільного кодексу), законів земель, наднаціональних норм ЄС та активної участі різних споживчих організацій, банківських та інших фінансових спілок у формуванні бізнес-стандартів кредитування, які хоча і не є правовими нормами, але широко застосовуються як дієві рекомендації. Такий підхід німецьких законодавців орієнтується на високі саморегульовані властивості ринку споживчих кредитів, які, на жаль, поки що не характерні для України. Водночас, на нашу думку, удосконалення правового регулювання споживчого кредитування в Україні має відбуватися з урахуванням досвіду Німеччини. Зокрема, слід створити сприятливі умови для розвитку саморегульованих організацій у сфері кредитування шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства. Водночас, враховуючи специфіку українського ринку споживчого кредитування, слід чітко окреслити правове поле, у межах якого мають діяти саморегульовані організації (принаймні, на першому етапі реформ), адже цілком ймовірні ризики упередженості в їх роботі на користь фінансових установ. Вважаємо за доцільне також проаналізувати можливості формування та функціонування організацій, аналогічних SCHUFA, у правовому полі України та усунути всі нормативні перешкоди шляхом прийняття відповідних законів та підзаконних актів.

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.

У сфері правового регулювання кредитних відносин Великобританія демонструє характерні країнам західної Європи підхід до мінімізації регуляторного впливу держави на такі відносини. Сучасні аналітичні та статистичні дослідження ефективності правового регулювання споживчих кредитів [15] явно демонструють, що доктрина «Laissez-faire» тут застосовується особливо вдало.

Слід зазначити, що правова система Великобританії є досить специфічною (у порівнянні з іншими західно-європейськими країнами), адже належність до англосаксонської правової сім'ї та тривала історія правового регулювання суспільних відносин зумовили сталість правового середовища. Правове регулювання суспільних відносин (у тому числі й у сфері кредитування) тут становить складну та розгалужену систему норм, значна частина з яких є явно застарілими. Водночас надзвичайно розвинутий фондовий ринок та статус одного з провідних ділових центрів світу вимагають від британських законодавців адаптації законодавства до сучасних економічних реалій.

З часів прийняття першого акту «Про споживчий кредит» у 1974 році понад 30 років істотних змін законодавства у сфері кредитних відносин не відбувалося. Цей закон встановлював ліцензійні вимоги до кредиторів, у загальних рисах окреслював порядок надання споживчого кредиту та особливості розкриття інформації. Суттєвим поштовхом до модернізації наявного правового механізму споживчого кредитування стало прийняття у 2006 році нової редакції цього акту, який переформатував механізм ліцензування кредитних установ та удосконалив систему підзаконного регулювання кредитних відносин.

Згідно з чинним законодавством Великобританії основним державним регулятором споживчого кредитування є офіс добросовісної торгівлі (Office of Fair Trading), що орієнтується на «м'яке» підзаконне регулювання. Ця установа регламентує показники максимальних строків

договорів із споживчого кредитування та максимальний об'єм виплат за споживчими кредитами різних видів. Закон «Про споживчий кредит» 2006 року суттєво розширив інструментарій офісу для боротьби з недобросовісними кредитними установами.

Нові положення закону ввели категорію «відповідального кредитування» та запровадили процедури тестування кредитних договорів (для уникнення випадків кредитного шахрайства) замість положень про так званій «експлуататорський кредит», які з часом втратили свою актуальність. Серед інших новацій 2006 року було запропоновано, що на великі кредити (понад 25000 фунтів стерлінгів) буде розповсюджуватися загальний режим правового регулювання, а особливий режим діятиме лише для кредитів із «високою чистою вартістю».

Після тривалих дебатів щодо реформ у сфері споживчого кредитування у парламентарії Великобританії не досягли згоди стосовно необхідності введення максимальної ставки для споживчого кредиту на ринку, але питання про введення ліміту все ще залишається на розгляді. Стосовно ж розрахунку показників річних ставок застосовуються наднаціональні норми ЄС, а механізм є типовим і не має суттєвих відмінностей від порядку розрахунків у Німеччині чи Франції [16].

Офіс добросовісної торгівлі визначає вимоги до реклами кредитних продуктів у споживчій сфері, зокрема на сьогодні до таких вимог належать:

- обмеження використання терміну «овердрафт» та «безпроцентний» при рекламі споживчих кредитів;
- порівняння однотипних кредитних продуктів із метою реклами одного з них має здійснюватися без видозмінення параметрів іншого продукту, з яким таке порівняння здійснюється;
- надавачі послуг із споживчого кредитування мають чітко та деталізовано подавати інформацію у рекламних матеріалах;
- потенційного споживача має бути проінформовано про всі необхідні безпекові заходи, пов'язані із наданням споживчого кредиту;
- вказівка на річну процентну ставку за споживчим кредитом у рекламних матеріалах має відповідати середнім показникам не менш ніж 2/3 чинних кредитних договорів відповідного надавача послуг;
- рекламна інформація має бути такою, що відповідає дійсності та не вводить в оману потенційного споживача кредитного продукту.

Серед порівняно нових вимог законодавства Великобританії, що були запропоновані у 2006 році в рамках Акту про споживчий кредит, слід зазначити, що фінансові установи, яким Офіс добросовісної торгівлі надає ліценції на здійснення споживчого кредитування, мають серед інших вимог також приймати виважені рішення щодо надання позик. Тобто, у Великобританії також діє принцип «відповідального кредитування», що має ідентичне значення аналогічному принципу у Німеччині. Водночас, слідуючи політиці мінімального втручання у саморегульовані ринки, чинне законодавство не містить прямих вимог до фінансових установ щодо необхідності надавати відомості чи обов'язку звертатися до кредитних рейтингових агентств (відповідні агентства у Великобританії є приватними компаніями і жодним чином не афілійовані з державою чи державними установами). Отже, закон 2006 року не містить вказівок на те, що саме розуміється під невідповідальним кредитуванням, залишаючи це питання на розсуд учасників ринку та регулятора. Особливістю британської правової системи є також відсутність особливого нормативного режиму для ненадійних контрагентів у сфері споживчого кредитування: можливість ініціювання

судового спору та санкціоновані рішенням відповідного суду заходи впливу на боржника є єдиним доступним механізмом захисту кредитора від недобросовісних дій контрагентів.

Прийняття закону про споживчий кредит у 2006 році створило передумови для розвитку механізмів альтернативного вирішення спорів у сфері споживчого кредитування шляхом включення положень про інститут «фінансового омбудсмена» (параграфи 59–61 закону). Майже всі проекти внесення змін до чинної редакції закону, що були запропоновані після 2006 року, включають різні варіації механізму альтернативного вирішення спорів [17, с. 3–4]. На жаль, дискусія з цього приводу ще триває, а відповідний механізм поки не закріплено у актуальному тексті закону про споживчий кредит [18].

Досвід правового регулювання споживчого кредиту у Великобританії може розглядатися, як один з можливих сценаріїв подальшого удосконалення законодавства України у відповідній сфері. Водночас специфічні риси наявної у Сполученому Королівстві правової системи суттєво обмежують можливість застосування в Україні готових законодавчих рішень і цілісних юридичних конструкцій. Вважаємо, що на особливу увагу заслуговує характерний британській підхід до визначення повноважень регулятора у сфері кредитних послуг, окремі компоненти якого можуть бути використані при проектуванні змін до чинного законодавства України. Також корисними можуть бути нормативні обмеження щодо розповсюдження рекламної інформації про споживчі кредити, які можуть бути закріплені як у законі, так і на підзаконному рівні.

Сполучені Штати Америки.

Як зазначалося раніше, США у ХХ столітті стали одним з епіцентрів стрімкого розвитку кредитних відносин. Звісно, популярність кредитних послуг в цілому та споживчого кредитування зокрема зумовила необхідність розробки ефективних правових механізмів, покликаних забезпечити розвиток ринку кредитних послуг та убезпечити учасників кредитних відносин від недобросовісних дій контрагентів.

Закон про захист споживчого кредиту (The Consumer Credit Protection Act – CCPA) [19] було прийнято ще у 1968 році з метою надання американським споживачам додаткових гарантій щодо справедливої і чесною кредитної політики фінансових установ. Цей федеральний закон був спрямований на формування єдиних стандартів діяльності фінансових установ у сфері надання споживчих кредитів. Ці стандарти були розроблені, як рамкове правове середовище, у межах якого мало діяти відповідне законодавство окремих штатів.

З огляду на стрімкий розвиток банківських установ та постійне удосконалення економічних стимуляторів кредитної політики законодавство у сфері споживчого кредитування постійно доповнювалося новими комплексами правових норм на федеральному рівні. Такі правові механізми були розроблені з урахуванням можливості їх гармонійної взаємодії із законом про захист споживчого кредиту 1968 року. Хоча кожний з прийнятих законів, що стали складовою цілісної системи норм у сфері споживчого кредитування, і був спрямований на удосконалення правового регулювання окремого аспекту кредитних відносин, їх об'єднувала спільна мета – посилення захисту прав споживачів кредитних продуктів.

Нині під CCPA розуміється ціла система пов'язаних нормативних актів, що діють на федеральному рівні, зокрема [20]:

- Акт про правдиву інформацію при наданні кредиту;
- Акт про добросовісне розкриття інформації про кредит;

- Акт про рівні можливості при наданні кредитів;
- Акт про добросовісні методи повернення кредитних боргів;
- Акт про електронні перекази коштів.

Цей перелік не є вичерпним, адже кожен із зазначених законів також неодноразово доповнювався новими положеннями.

Отже, прийнятий у 1968 році Конгресом закон про захист споживчого кредиту є основним джерелом, що регулює відносини у сфері споживчого кредитування. Цей закон містить норми щодо обов'язку кредитора повного та всебічного розкриття інформації про кредит потенційному контрагенту до вступу у договірні відносини, положення про захист споживачів від шахрайських та недобросовісних дій з боку кредиторів. Також у чинній редакції CCPA забороняється дискримінація за ознакою статі чи сімейного стану при перегляді кредитного договору, встановлюються обмеження діяльності колекторських компаній та визначається порядок утворення та провадження діяльності Національної комісії з питань регулювання фінансових послуг, що надаються споживачам (цей орган здійснює нагляд за діяльністю фінансових установ, що надають кредитні послуги). Діяльність компаній-операторів платіжних систем та кредитних рейтингових агентств також регламентується положеннями CCPA.

Серед останніх новацій у контексті правового регулювання споживчого кредитування у США слід звернути увагу на успішне прийняття та послідуєче підписання Президентом США Бараком Обамою у травні 2009 року Закону про облік, звітність та розкриття інформації про кредитні картки (Credit Card Accountability, Responsibility, and Disclosure – CARD) [21], що також відноситься до законодавства про споживчі кредити. Цей федеральний закон містить ряд обмежень у діяльності фінансових установ, що видають та обслуговують кредитні картки. Зокрема, серед таких обмежень було встановлено заборону перерахунку процентних ставок за картковими кредитними рахунками «заднім числом», вимогу утримуватися від недобросовісних дій, спрямованих на підвищення процентних ставок і штрафів за прострочення платежу. Необхідність останньої із зазначених вимог пояснюється значною кількістю платежів, платіжні документи за якими надходять до фінансової установи – кредитора, після спливу погоджених у договорі строків платежу, а сам платіж було здійснено з дотриманням усіх формальних вимог та без порушення цих строків. У таких випадках, відповідно до положень договору, із споживачів автоматично стягувалися штрафні суми, а повернення коштів (цілком справедливо з огляду на відсутність реальних підстав для стягнення штрафу) було проблематичним.

CARD також містить комплекс вимог до емітентів кредитних карток, у тому числі необхідність формулювання положень кредитного договору на мові, яка візуально сприймається споживачем. Положення таких договорів мають бути викладені чітко, зрозумілою мовою, а умови угоди не можуть змінюватися протягом першого року з дня підписання. Більш того, CARD суттєво посилює відповідальність фінансових установ за порушення законодавства шляхом введення нових та розширення існуючих штрафних санкцій.

Таким чином, правове регулювання споживчого кредитування у США являє собою складну систему норм, що діє на федеральному рівні, та розгалужену систему норм, що діють на рівні штатів. Федеральне законодавство у цій сфері є порівняно стабільним (принаймні протягом останніх 5 років), а законодавчі можливості штатів суттєво обмежені федеральними нормами. Чинне федеральне законодавство складається з CCPA та численних доповнень

до нього. В цілому на федеральному рівні діють понад 50 законів, що безпосередньо стосуються споживчого кредитування (складність точного підрахунку пояснюється тим, що зміни та доповнення відображаються в офіційних дже-релах, як окремих законів із окремою назвою).

Висновки. З метою розробки дієвої стратегії удосконалення чинного законодавства у сфері споживчого кредитування в Україні законотворцям бажано було б орієнтуватися на позитивний досвід США. Серед ключових норм, що, на нашу думку, можуть бути запозичені при розробці змін та доповнень до українського законодавства, слід виділити такі:

- пряма заборона «ретроактивного» перегляду положень кредитних договорів;
- вимога утримуватися від недобросовісних дій, спрямованих на підвищення процентних ставок і штрафів за прострочення платежу (адресована фінансовим установам) та посилення контролю за дотриманням цієї вимоги з боку окремих контрольно-наглядових органів,
- положення про заборону перегляду умов кредитних договорів протягом першого року з дня укладання угоди.

Вважаємо, що основною особливістю американської системи правового регулювання споживчого кредитування є те, що абсолютна більшість нормативно-правових актів має на меті захист інтересів споживачів, натомість інтереси фінансових установ дедалі частіше залишаються поза увагою законотворців. Отже, досвід США може бути особливо корисним для України саме у частині, що стосується захисту прав споживачів. Водночас, враховуючи надзвичайно великий масив нормативного матеріалу, що регулює відносини споживчого кредитування у США, тривалу історію розвитку правового регулювання у сфері кредитних відносин та застосування ефективних соціально-орієнтованих правових норм, ми дійшли висновку, що окрім зазначених вище рекомендацій, на основі розширеного аналізу чинного законодавства США можна виокремити й інші, але це потребує окремого дослідження із використанням компаративних методів.

У цілому зарубіжний досвід країн ЄС у сфері правового регулювання споживчого кредитування, що вже аналізують українські законотворці у контексті необхідності виконання вимог до української сторони, встановлених Угодою про асоціацію, може розглядатися як дієвий алгоритм удосконалення законодавства, який вже довів свою ефективність у розвинених державах Європи під час стабілізації економічної ситуації після рецесії 2008 року. Водночас своя специфіка регламентації відносин у сфері споживчого кредиту є й у Сполучених Штатах Америки, де останнім часом запроваджуються дієві інноваційні підходи до регулювання таких відносин.

Список використаної літератури:

1. Bar-Gill O. Seduction by Contract: Law, Economics, and Psychology in Consumer Markets / O. Bar-Gill. – Croydon: Oxford University Press, 2012. – 269 p.
2. Durkin T Introduction and Overview of Consumer Credit: Development, Uses, Kinds, and Policy Issues / T. Durkin. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 683 p.
3. Smith A. An Inquiry into Nature and Causes of Wealth of Nations / A. Smith. – London: Methuen and Co., Ltd., ed. Edwin Cannan, 1904. Fifth edition. – 501 p.
4. Goode R. Consumer Credit / R. Goode. – Boston: A.W. Sijthoff, 1978. – 488 p.

5. Directive 2008/48/EC of European Parliament and of Council. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:133:0066:0092:EN:PDF>.

6. Nihoul P. The Status of Consumers in EC Liberalization Directives / P. Nihoul // The Yearbook of Consumer Law. – 2009. – Vol. 1. – P. 69–109.

7. Council Directive 87/102/EEC of 22 December 1986 for approximation of laws, regulations and administrative provisions of Member States concerning consumer credit. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31987L0102:EN:HTML>.

8. EU-Ukraine Association Agreement –complete texts. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/ukraine/assoagreement/assoagreement-2013_en.htm.

9. Вітка Ю.В. Правове регулювання споживчого кредиту: стан та перспективи / Ю.В. Вітка // Фінанси України. – 2013. – № 10 – С. 75–86.

10. Gesetz über das Kreditwesen. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bafin.de/SharedDocs/Downloads/EN/Aufsichtsrecht/dl_kwg_en.pdf?__blob=publicationFile.

11. German legislation in main civil code (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB), paras 491 to 505. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/.

12. Allgemeine Geschäftsbedingungen. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agb.de/>.

13. Schutzgemeinschaft für Allgemeine Kreditsicherung / Über Die SCHUFA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.schufa.de/de/private/home/index.jsp>.

14. Economic and Social Risks of Consumer Credit Market Regulation / A comparative analysis of regulatory and consumer protection frameworks for consumer credit in France, Germany and the UK // Policis Research Note. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.policis.com/pdf/credit/Economic%20and%20Social%20Risks%20of%20Consumer%20Credit%20Market%20Regulation.pdf>.

15. Economic and Social Risks of Consumer Credit Market Regulation / A comparative analysis of regulatory and consumer protection frameworks for consumer credit in France, Germany and UK // Policis Research Note. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.policis.com/pdf/credit/Economic%20and%20Social%20Risks%20of%20Consumer%20Credit%20Market%20Regulation.pdf>.

16. Study on Calculation of Annual Percentage Rate of Charge for Consumer Credit Agreements: Final Report / European Commission Directorate General. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu>.

17. Consumer credit act 2006 amendments to consumer credit act 1974 / Slaughter and May (October 2008) // The S Slaughter and May Research Note. – 2008. – 24 p.

18. Consumer Credit Act 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/14/contents>.

19. Consumer Credit Protection Act 1968. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-82/pdf/STATUTE-82-Pg146.pdf>.

20. Consumer Credit Protection Act – Laws Protecting Consumer Rights. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.debt.org/credit/your-consumer-rights/protection-act/>.

21. Text of Credit Card Accountability Responsibility and Disclosure Act of 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.govtrack.us/congress/bills/111/hr627/text>.